

УДК 342.34

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.37>**Олексій Колодій,**

канд. юрид. наук,

старший викладач кафедри теорії держави та права

Національної академії внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Принципи конституційно-правового статусу українського народу – це найбільш загальні, основоположні, нормативно-регулятивні або свідомо-вольові правила поведінки або основні начала (ідеї), що спільно з правосуб'єктністю, повноваженнями (правами та обов'язками) і гарантіями визначають правове положення українського народу у найбільш абстрактному вигляді, з більш високих позицій, охоплюють собою найбільш масштабне коло суспільних відносин; є основоположними, тобто такими, які демонструють сутність і соціальне призначення конституційно-правового статусу українського народу, передбачають характеристики всіх інших елементів цього статусу, величезною мірою зумовлюють тип його регулювання та охорони; є нормативно-регулятивними або свідомо-вольовими, тобто можуть закріплюватися у вигляді конкретних норм права або виводитися шляхом інтелектуально-вольової діяльності з певної групи правових норм, окремих інститутів права, але обов'язково мають знаходити своє закріплення у нормативно-правових актах, інших офіційно-визнаних джерелах права; є правилами поведінки або основними началами (ідеями), тобто є варіантами діяльності або бездіяльності, що закріплюються у нормативно-правових актах або існують об'єктивно у вигляді ідей, які формуються, функціонують і популяризуються у правосвідомості українського народу; спільно з правосуб'єктністю, повноваженнями (правами та обов'язками) і гарантіями визначають правове положення українського народу, тобто перебувають із ними у діалектичній єдності, певній системі й тільки у такому взаємозв'язку можуть ефективно регулювати й охороняти конституційно-правовий статус українського народу; правове положення українського народу визначається насамперед щодо національного суспільства та держави, інших народів, закордонних суспільств і держав, міжнародних об'єднань, тобто найбільш значущих соціальних суб'єктів; демонструють сутність і соціальне призначення українського народу.

Викремлено ознаки принципів конституційно-правового статусу українського народу: є найбільш загальними, тобто такими, які визначають, регулюють та охороняють конституційно-правовий статус українського народу у найбільш абстрактному вигляді, з більш високих позицій, охоплюють собою найбільш масштабне коло суспільних відносин; є основоположними, тобто такими, які демонструють сутність і соціальне призначення конституційно-правового статусу українського народу, передбачають характеристики всіх інших елементів цього статусу, величезною мірою зумовлюють тип його регулювання та охорони; є нормативно-регулятивними або свідомо-вольовими, тобто можуть закріплюватися у вигляді конкретних норм права або виводитися шляхом інтелектуально-вольової діяльності з певної групи правових норм, окремих інститутів права, але обов'язково мають знаходити своє закріплення у нормативно-правових актах, інших офіційно-визнаних джерелах права; є правилами поведінки або основними началами (ідеями), тобто є варіантами діяльності або бездіяльності, що закріплюються у нормативно-правових актах або існують об'єктивно у вигляді ідей, які формуються, функціонують і популяризуються у правосвідомості українського народу; спільно з правосуб'єктністю, повноваженнями (правами та обов'язками) і гарантіями визначають правове положення українського народу, тобто перебувають із ними у діалектичній єдності, певній системі й тільки у такому взаємозв'язку можуть ефективно регулювати й охороняти конституційно-правовий статус українського народу; правове положення українського народу визначається насамперед щодо національного суспільства та держави, інших народів, закордонних суспільств і держав, міжнародних об'єднань, тобто найбільш значущих соціальних суб'єктів; демонструють сутність і соціальне призначення українського народу.

Ключові слова: публічна влада, конституційні принципи, правосуб'єктність, український народ, конституційно-правовий статус.

Постановка проблеми. Беззаперечно, що для того щоб об'єктивно дослідити принципи конституційно-правового статусу українського народу, доцільно насамперед з'ясувати загальне розуміння принципів. А тому зазначимо, що здебільшого стверджують таке: «Принципи права – це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини цього типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та становлять його головні риси, вирізняються універсальністю, вищою імперативністю й загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу. Принципи права спрямовують і надають синхронності

всьому механізму правового регулювання суспільних відносин, досконаліше за інших розкривають місце права в суспільному житті та його розвитку» [1, с. 27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання принципів конституційно-правового статусу були предметом дослідження І.П. Бахновської, Н.В. Заяць, Б.В. Калиновського, А.М. Колодія, Ю.Б. Ключковського, О.В. Кульчицької, Л.Р. Наливайко, С.А. Панасюка, А.В. Панчишина, С.В. Прийми, В.І. Сало, О.В. Совгіря, В.А. Шатіла та інших.

Метою статті є розкрити поняття та ознаки принципів конституційно-правового статусу українського народу.

Виклад основного матеріалу. І.П. Бахновська, осмислюючи основоположні принципи права як інтегруючий елемент правової системи України, стверджує, що «... основоположні принципи права лежать в основі права, утворюють його фундамент; на них ґрунтується право як загальнообов'язковий соціальний регулятор; тоді як усі інші принципи є похідними від основоположних принципів права», «... основоположними принципами права є свобода, справедливість, рівність і гуманізм...» [2, с. 9].

С.В. Прийма формулює авторське визначення поняття принципів тлумачення як «...фундаментальних, імперативних положень, що забезпечують ефективність, якість, єдність і доцільність інтерпретаційного процесу, перебувають у тісному взаємозв'язку та спрямовують пізнавальну діяльність інтерпретатора» [3, с. 3].

Що ж стосується принципів конституційно-правового статусу українського народу або принципів статусів близьких до нього соціальних інституцій, то насамперед хотілося б згадати дисертацію В.І. Сала, який вважає що принципами, на підставі яких відбувається взаємодія Європейського Союзу та його членів, є «... принципи наділення компетенцією, законності, субсидіарності, пропорційності та лояльної співпраці» [4, с. 17]. С.А. Панасюк зі свого стверджує: «Принципи, що закладено в тексті Європейської хартії місцевого самоврядування, є ключовими для реалізації належного рівня існування та розвитку інституту місцевого самоврядування як відповідного рівня публічної влади, що покликана забезпечити належний рівень існування та стабільного функціонування жителів на локальному рівні функціонування соціуму» [5, с. 14].

А.В. Панчишин у дослідженні «Правовий статус держави: теоретико-правовий аспект» обґрунтовує авторське визначення принципів правового статусу держави як «... вихідних, нормативно закріплених начал організації держави, що визначають напрями її функціонування, відображають сутність правового статусу держави та межі його поширення». Основними ознаками принципів правового статусу держави вчений вважає те, що вони: обґрунтовуються вченими-юристами; мають форму ідей і положень, що є фундаментальними; відображають досягнення практичного досвіду держави, об'єктивні закономірності розвитку суспільства; є елементом юридичної політики; є частиною правової ідеології; мають інформаційний вплив; є критерієм ефективності й оцінки статусу держави; є засобом визначення меж правового статусу держави

[6, с. 10]. Щоправда, чомусь не називає, які саме принципи він визнає принципами правового статусу держави.

Н.В. Заяць, досліджуючи принципи народного представництва у виборчій системі України, стверджує: «Принципи народного представництва – це найбільш загальні, провідні, нормативно-регулятивні основні начала (ідеї), що відображають демократичну природу виборів як конституційної основи народовладдя й визначають фундамент правового регулювання виборчих прав, гарантій, процедур і технологій, що забезпечують імперативне, внутрішньо збалансоване й нефальсифіковане проведення виборів різних рівнів, демонструючи їхню сутність і соціальне призначення. До принципів народного представництва, що пов'язані з конституційним механізмом формування виборних органів публічної влади, варто віднести такі принципи: народного суверенітету, всезагальності, рівності, безпосередності народного представництва, таємності волевиявлення під час формування органів народного представництва, добровільності участі у формуванні представницьких органів, періодичності й обов'язковості проведення виборів, свободи, гласності, істинності, законності та відповідальності механізму формування органів народного представництва» [7, с. 28].

Б.В. Калиновський формулює розуміння принципів місцевої публічної влади в Україні «... як зумовленої природою місцевого самоврядування та місцевої державної виконавчої влади системи основоположних, нормативно-правових, свідомо-вольових правил поведінки, які закріплені чи впливають зі змісту Конституції та законів України й визначають організацію та діяльність місцевих органів публічної влади щодо реалізації їхніх повноважень в інтересах держави та територіальних громад, демонструють сутність і соціальне призначення місцевої публічної влади в Україні» [8, с. 7]. Він вважає, що найважливішими (основоположними) принципами місцевої публічної влади в Україні є принципи: «... народовладдя (демократизму); верховенства права та законності; соціальної справедливості; гласності; прозорості та відкритості; децентралізації; субсидіарності та пропорційності; поєднання місцевих і державних інтересів; узгодження загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів; адаптації делегованих повноважень до місцевих умов; фінансової, правової, організаційної та матеріальної автономії» [9, с. 26].

О.В. Совгіря під принципами організації та діяльності Уряду в Україні розуміє «... систему вихідних засад організації та діяльності цього суб'єкта, що прямо чи опосередковано

закріплено у нормах права, які регулюють його статус і підлягають безпосередньому та самостійному застосуванню в процесі регулювання конституційно-правових відносин, суб'єктом яких виступає вищий орган виконавчої влади» [10, с. 5].

О.В. Кульчицька вважає, що під конституційно-правовими принципами конституційно-правового статусу депутатських фракцій у Верховній Раді України необхідно розуміти «... найбільш важливі та загальні, нормативно-регулятивні, свідомо-вольові правила поведінки, які регулюють та охороняють суспільні відносини у сфері статусу депутатських фракцій у Верховній Раді України, демонструють їхню сутність і соціальне призначення. Конституційно-правові принципи статусу депутатських фракцій доцільно поділити на дві групи: загальні і спеціальні» [11, с. 15].

Ю.Б. Ключковський, досліджуючи принципи виборчого права, на жаль, не формулює їх визначення, але вважає, що система принципів виборчого права, поряд із галузевими принципами (загального, рівного виборчого права, вільних, чесних, прямих, періодичних, справжніх виборів) та принципами інститутів виборчого права (голосування, виборчого процесу, органів адміністрування виборів, кодифікації та стабільності виборчого законодавства), ґрунтується на принципі верховенства права та його складників, враховує групу конституційно-правових принципів представницької демократії (зокрема, принципи прямих і періодичних виборів) [12, с. 5].

Л.Р. Наливайко визнає, що основними принципами державного ладу України є такі: «1. Принцип суверенності і незалежності держави. 2. Принцип демократизму держави. 3. Принцип правової держави. 4. Принцип соціальної держави. 5. Принцип унітарності Української держави. 6. Принцип республіканської форми правління». І впродовж цього, що «... загальна специфіка принципів державного ладу визначається такими суттєвими рисами (ознаками): основоположне, фундаментальне, узагальнююче значення; політико-правовий і програмний характер; нормативність і загальнообов'язковість; визначеність і категоричність; юридичне верховенство щодо інших положень Конституції і всіх інших нормативних актів держави; постійний характер дії; загальновизнаність (на відміну від інших ідеологічних настанов); цілісність; стислий і сконцентрований характер викладення; стійкість і, відповідно, особливий порядок змін» [13, с. 96].

В.А. Шатіло, осмислюючи конституційний механізм державної влади, класифікує їх на організаційні та функціональні. До

організаційних відносить такі принципи: 1) єдності та розподілу державної влади; 2) народного суверенітету; 3) гласності; 4) законності та верховенства права; 5) юридичної рівності суб'єктів конституційного механізму державної влади; 6) демократизму механізму державної влади; 7) легітимності конституційного механізму державної влади; 8) унітарності територіального устрою. А до функціональних: 1) компетентності та професійності; 2) оптимальності та ефективності; 3) стимулів та обмежень; 4) реальності та економності; 5) підзвітності; 6) субсидіарності; 7) колегіальності та єдиноначальності; 8) самостійності державних органів і громадських організацій; 9) переконання та примусу та інші [14, с. 91].

Засновуючись на вищезазначених визначеннях, можна стверджувати, що сутність конституційно-правового статусу українського народу поряд із функціями найповніше проявляється в його принципах як основоположних засадах щодо здійснення ним влади. Принципи опосередковують собою різноманітні властивості конституційно-правового статусу українського народу, його генезу, ознаки, сутність, соціальне призначення, закономірності реалізації та подальший розвиток.

Висновки

Отже, принципи конституційно-правового статусу українського народу – це найбільш загальні, основоположні, нормативно-регулятивні або свідомо-вольові правила поведінки, або основні начала (ідеї), що спільно з правосуб'єктністю, повноваженнями (правами та обов'язками) і гарантіями визначають правове положення українського народу у національному суспільстві та державі серед інших народів, закордонних суспільств і держав, міжнародних об'єднань, демонструючи його сутність і соціальне призначення.

Це визначення акумулює в собі такі ознаки принципів конституційно-правового статусу українського народу:

– є найбільш загальними, тобто такими, які визначають, регулюють та охороняють конституційно-правовий статус українського народу у найбільш абстрактному вигляді, з більш високих позицій, охоплюють собою найбільш масштабне коло суспільних відносин;

– є основоположними, тобто такими, які демонструють сутність і соціальне призначення конституційно-правового статусу українського народу, передбачають характеристики всіх інших елементів цього статусу, величезною мірою зумовлюють типи його регулювання та охорони;

– є нормативно-регулятивними або свідомо-вольовими, тобто можуть закріплюватися у вигляді конкретних норм права або виводитися шляхом інтелектуально-вольової діяльності з певної групи правових норм, окремих інститутів права, але обов'язково мають знаходити своє закріплення в нормативно-правових актах, інших офіційно-визнаних джерелах права. Варто визнати, що і ті, й інші регулюють та охороняють конституційно-правовий статус українського народу;

– є правилами поведінки або основними початками (ідеями), тобто є варіантами діяльності або бездіяльності, що закріплюються у нормативно-правових актах або існують об'єктивно у вигляді ідей, які формуються, функціонують і популяризуються у правосвідомості українського народу, національних меншин, корінних народів, певних соціальних груп та етнічних груп, територіальних громад, інших суб'єктів, що становлять український народ;

– спільно з правосуб'єктністю, повноваженнями (правами й обов'язками) та гарантіями визначають правове положення українського народу, тобто перебувають із ними в діалектичній єдності, певній системі й тільки в такому взаємозв'язку можуть ефективно регулювати й охороняти конституційно-правовий статус українського народу. Адже є зрозумілим, що правосуб'єктність, принципи, повноваження (права та обов'язки), гарантії як елементи конституційно-правового статусу українського народу не можуть регулювати й охороняти його без внутрішньої взаємоузгодженості та взаємодії, та особливо роль у цьому процесі відіграють саме принципи;

– правове положення українського народу визначається насамперед щодо національного суспільства та держави, інших народів, закордонних суспільств і держав, міжнародних об'єднань, тобто найбільш значущих соціальних суб'єктів;

– демонструють сутність і соціальне призначення українського народу.

Список використаних джерел:

1. Колодій А.М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
2. Бахновська І.П. Основоположні принципи права як інтегруючий елемент правової системи України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків, 2011. 19 с.
3. Прийма С.В. Принципи тлумачення норм права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків, 2011. 18 с.
4. Сало В.І. Внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків, 2008. 20 с.
5. Панасюк С.А. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та актуальні проблеми їх імплементації в законодавство України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Маріуполь, 2015. 20 с.
6. Панчишин А.В. Правовий статус держави : теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2014. 20 с.
7. Заяць Н.В. Народне представництво: сутність, суб'єкти та особливості здійснення в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2014. 38 с.
8. Калиновський Б.В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2017. 39 с.
9. Калиновський Б.В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2017. 39 с.
10. Совгіря О.В. Конституційно-правовий статус Уряду в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2013. 40 с.
11. Кульчицька О.В. Конституційно-правовий статус депутатських фракцій Верховної Ради України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2010. 20 с.
12. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2019. 36 с.
13. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія. Харків : Право, 2009. 600 с.
14. Шатіло В.А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний та світовий досвід) : монографія. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2017. 364 с.

Oleksii Kolodiy. Principles of the constitutional status of the Ukrainian people: concept and features

The principles of the constitutional and legal status of the Ukrainian people are the most general, fundamental, normative-regulatory or conscious-volitional rules of conduct or basic principles (ideas), which together with legal personality, powers (rights and responsibilities) and guarantees determine the legal status. Ukrainian people in the national society and state, among other peoples, foreign societies and states, international associations, demonstrating its essence and social purpose.

The features of the principles of the constitutional and legal status of the Ukrainian people are highlighted: are the most general, i.e. those that determine, regulate and protect the constitutional and legal status of the Ukrainian people in the most abstract form, from higher positions, cover the largest range of social relations; are fundamental, i.e. those that demonstrate the nature and social purpose of the constitutional and legal status of the Ukrainian people, provide characteristics of all other elements of this status, to a large extent, determine the types of its regulation and protection; are normative-regulatory or conscious-volitional, i.e. can be fixed in the form of specific rules of law, or derived, through intellectual-volitional activity, from a certain group of legal norms, individual institutions of law, but must be enshrined in normative-legal acts, other officially recognized sources of law; are rules of conduct or basic principles (ideas), i.e. are variants of activity or inaction that are enshrined in regulations or exist objectively, in the form of ideas that are formed, function and popularize in the legal consciousness of the Ukrainian people; together with legal personality, powers (rights and responsibilities) and guarantees determine the legal status of the Ukrainian people, i.e. are with them in dialectical unity, a certain system and only in such a relationship can effectively regulate and protect the constitutional and legal status of the Ukrainian the people; the legal status of the Ukrainian people is determined, first of all, in relation to the national society and the state, other peoples, foreign societies and states, international associations, i.e. the most important social subjects; demonstrate the essence and social purpose of the Ukrainian people.

Key words: public authority, constitutional principles, legal personality, Ukrainian people, constitutional and legal status.